

Edirne ve Yöresi Ağızlarında Aile ve Topluluk İsimleri Yapan Ekler Üzerine

Ahmet GÜNŞEN

Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları, 1940'lerden sonra Ahmet Caferoğlu ve Zeynep Korkmaz ile millî bir kimlik ve hız kazanmış, hemen her bölgeden derlenen malzeme ve bu malzemenin işlenmesiyle de epey yol almıştır. Ancak, Anadolu ve Rumeli ağızlarına ait malzeme dikkatle incelenecek olursa, araştırılmaya veya aydınlatılmaya muhtaç daha pek çok konunun bulunduğu anlaşılabacaktır.

Tarih boyunca birçok yönlerden bir köprü veya geçiş bölgesi olan Edirne ve yöresi, dil tarihimiz bakımından da aynı özelliğe sahiptir. Bu sebeple, Edirne ve yöresi ağızlarının Rumeli ağızlarını temsil eden bir ağız bölgesi olarak, Türk diyalektolojisi içinde ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Ses ve şekil bilgisi, hatta söz dizimi bakımından Anadolu ağızlarından farklılaşan Rumeli ağızlarının da kendi içinde, coğrafi ve etnik farklılıklar sebebiyle, birtakım ses ve şekil bilgisi ayrılıkları görülür.¹

Bu çalışmada Edirne ve yöresi ağızlarında değişik varyantlarla karşımıza çıkan, ancak şimdiye kadar pek dikkati çekmediği anlaşılan, bunun için de üzerinde durulmayan -İN eki ve daha az görülen -ıyn ~ -iyn , -ıyl, -ıylı ~ -ıylın şekilleri ayrıntılı olarak ele alınıp incelenecektir.

Söz konusu ekle ilgili fikir yürütürken, yöre ağızları üzerinde yapılmış lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri ile yöreye ait kaynak kişilerden elde ettiğimiz örneklerden hareket edilecektir. Ancak, bu yörede, üstelik söz konusu ekin kullanıldığı bir köyde doğup büyümüş biri olarak, asıl kaynak kişinin bizzat kendimiz olduğunu belirtmeliyim.

Türkçede çokluk ve çokluk ekinin kullanım özellikleri

Edirne ve yöresi ağızlarında çokluk ifadesi içinde, aile ve topluluk isimleri türeten -İN (-ıyn ~ -iyn , -ıyl, -ıylı ~ -ıylın) ekine geçmeden önce, yakın ilgileri dolayısıyla, Türkçede çokluk bildiren ve aile isimleri yapan ekler üze-

¹ Bk. Emin Kalay, *Edirne İli Ağızları (İnceleme-Metin)*, TDK Yay.: 694, Ankara 1998; Mefkûre Mollova, "Balkanlarda Türk Ağızlarının Tasnifi", *TDAY Belleten* 1996, TDK yay.: 740, Ankara 1999, s. 167-176.

rinde durmamız yararlı olacaktır.

K. Grönbech, *Türkçenin Yapısı* adlı eserinde, Türkçede çokluk konusuyla ilgili olarak, Çuvaşçayı istisna göstererek, sonraki dönemlerde bütün ağızlarda çok sık kullanılacak olan -lAr çokluk ekinin *Orhun Abideleri*'nde ne kadar az kullanıldığına dikkati çektiikten sonra, kitabelerde -lAr eki alan bütün adları göz önünde tutarak, bu ekin birinci olarak *beg* kelimesinde, ikinci olarak da bazı akrabalık adlarında kullanıldığını; gerek *bege*, gerek akrabalık adlarına getirilen çokluk ekinin çokluk değil, bereberlik/ortaklık ifade ettiğini belirtir: *türk oğuz begler budun eşidiñ* "Türklerin ve Oğuzların (bütün) asilleri ve (alelâde) halk dinleyin!", *ögüm katun ulayu öglerim ekelerim keliñünüm kunçuyıların* "annem hatun, üvey analarım, halalarım ve ablalarım, gelinlerim ve karılarım" (Grönbech 1985: 50-51).

Grönbech, -lAr'ın Eski Türkçede yegâne çokluk eki olmadığını, *keliñün* 'gelinler', *iniygün* '(küçük) kardeşler' vb. kelimelerde bulunan -gün ekinin de çokluk ifade ettiğini, ancak bu ekin hiçbir dönemde yaygın olmadığını, -lAr ekinin -gün gibi bağımsız veya başlı başına bir ek olup olmadığı konusunun da, bütün yazıtlar güven uyandıracak biçimde okununcaya kadar bir kenarda bekletilmesi gereken bir mesele olduğunu belirtir (Grönbech 1985: 51).

Grönbech'in verdiği bu bilgiler içinde, bizi asıl ilgilendiren, çokluk ekinin çokluk ifadesi yanında, başka anlamlar ifade edebilecek şekilde, yani beraberlik/ortaklık ifade edecek şekilde kullanılmasıdır.

Bilindiği gibi, Eski Türkçe döneminden başlayarak, Türkçede çokluk kategorisinin ortaya çıkması, çokluk bildiren diğer şekillerin (-An, -t, -z gibi.) gerilemesi sonucu (Bk. Bazin 1988: 23) -lAr eki, Türkçenin tek çokluk eki durumuna gelmiştir.

-lAr çokluk eki, bugün Türkiye Türkçesinde de bu görev ve konumunu sürdürmektedir. Ancak, çokluk eki, isimlerin çokluğunu ifade etme görevinin yanında, Eski Türkçe döneminde akrabalık adlarına gelerek birliktelik ifade etmesine benzer şekilde, birinci ve ikinci şahıs iyelik eki almış akrabalık isimlerine gelerek aile ve topluluk ismi yapacak şekilde de kullanılmaktadır. Muharrem Ergin, çokluk eki hakkında bilgi verirken, sözü çokluk ekinin aile ve ev ismi yapacak şekilde kullanımına getirerek şunları söyler:

"Çokluk eki, şümülü en dar olan işletme ekidir. Şümülüne isimlerin yalnız teklik şekilleri girer. Demek ki çokluk ekinden sonra iyelik, hâl ve soru ekleri gelebilmekte, fakat iyelik, hâl ve soru eklerinden sonra çokluk eki getirilememektedir. Yalnız iyelik birinci ve ikinci şahıs eklerinden sonra bugün çokluk ekinin bazen getirildiği görülmekte, bu ise yukarıda yapım eklerinde gördüğümüz

Edirne ve Yöresi Ağızlarında Aile ve Topluluk İsimleri Yapan...

gibi -gil ekinin yerini tutan hususî bir kullanıştan ibaret bulunmaktadır: babam-lar, annem-ler misallerinde olduğu gibi”
(Ergin 1985: 221).

Tahsin Banguoğlu da, “-ler Adları” başlığı altında ele aldığı -*Ar* ekinin gramer işleyişinin dışında bazı anlamlar kazanıp bu sıfatla da kelime yapımı alanına girdiğine dikkati çektikten sonra (Banguoğlu 1986: 188), -*Ar* ekinin aile ve topluluk adı yapmasıyla ilgili olarak da şu bilgi ve örnekleri ekler:

“Topluluk adı niteliğiyle -ler adları aile adı (nom de famille), soyadı olurlar: Ahmetler, Doğanlar, Düzcüler, Topaloğulları, Ezcacılar, Balcılar, Amcamlar, Teyzemler, Komşular, Aşağıkiler gibi.

Bu kullanışta çokluk ekinin iyelik eki üzerine gelmesi anlatımı belli eder: amcalarım, teyzelerim değil, amcamlar, teyzemler, fakat Topaloğullar değil, Topaloğulları gibi” (Banguoğlu 1985: 188).

Çokluk eki -*Ar*’ın bu ikinci görev ve kullanımı, yazı dilimizde olduğu gibi, Anadolu ağzları yanında², söz konusu ettiğimiz Rumeli ağzlarında da görülmektedir:

Kırklareli merkez ilçe ve köylerinde: bobamnarı toplamışlar ben kalmışım üç aylık bebek (Şanlı 1990: 65), dedecim gelmiş tızelerim bakar (Şanlı 1990: 108).

Edirne ili ağzlarında: dayımlarım (Kalay 1998: 213), bobamnar, bobamnarin (Kalay 1998: 227); ingelēmiz ‘yengelerimiz’, ingelēm ‘yengelerim’ (Günşen 1984: 96).

Ancak, -*Ar* ekinin çokluk kategorisini ifade etme görevi yanında, aile ve topluluk ismi yapacak şekilde kullanımı, yazı diline göre ağzılarda daha seyrek. Onun üstlendiği bu yeni görev, esasen -*gil* ekine aittir; o da genel olarak Anadolu ağzlarında yaşamakta, yazı dilimizde ise çok seyrek kullanılmaktadır.

O hâlde, çokluk ekinin gerek yazı dilimizde, gerek ağzlarımızda çokluk kategorisini ifade etme dışında, aile ve topluluk adı yapacak şekilde kullanımıyla, şahıs ve akrabalık isimlerine gelerek aile ve topluluk ismi yapan bir yapım eki olan -*gil* eki arasında tam anlamıyla bir anlam ve görev birliği var demektir. -*gil* ekinin kullanım sıklığının her geçen gün düştüğünü dikkate alırsak, -*Ar* ekinin daha Eski Türkçe döneminde başlayan farklı görevler üstlenme özelliğine de uygun olacak şekilde, gittikçe -*gil* ekinin yerine

² Hatta, Kütahya ve yöresi ağzlarında -*gil* eki yerine kullanılarak lâkaplar da yapar: eliflân < elifler-in, danagözlē, tahtâboşlân âmedefendi, ğabak’lân (Gülensoy 1988: 86).

kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu durumda, gerçekte bir isim işletme eki olan çokluk eki, ikinci bir görev üstlenerek yapım/türetme eki olarak da kullanılabilir.

O zaman, çokluk ekinin anlam ve görevini üstlendiği veya anlam ve görev birliğine girmiş olduğu -gil eki üzerinde de durmamız gerekmektedir.

Aile ve topluluk isimleri türeten -gil eki

Bugün daha çok Anadolu ağızlarında kullanılan -gil eki, işlekliğini kaybetmiş bir isimden isim türeten yapım ekidir. Ergin, “-ğil, -gil, -ğul, -gül, -kıl, -kil, -kul, -kül” başlığı altında ve isimden isim yapan ekler arasında ele aldığı bu ek hakkında şu bilgileri verir:

“İşlek olmayan bir ektir. İlgi ifade eder. kır-kıl, iç-kil, dört-gül ‘dört köşeli’ misallerinde bu ek vardır.

Bu ekin -gil şekli bugün ağızlarda çok işlek durumdadır. Her türlü şahıs, akrabalık, unvan isminden aile ve ev ismi yapmak için geniş ölçüde kullanılır: Ali-gil, Yaşar-gil, Oğuz-gil, Orhan-gil, Paşa-gil, kaymakam-gil misallerinde olduğu gibi. Akrabalık isimlerinin umumiyetle iyelik şekillerine getirilir: dayı-m-gil, ana-n-gil (ana-ñ-gil), hala-sı-gil gibi. Bu şekilde çekim eki gibi iyelik eklerinden sonra gelmesi ekin çok işlek olmasından doğan bir hususiyetidir. Edebî dilde de bir çok defa bu ek görülmekle beraber son zamanlarda bunun yerine âile ve ev ifadesi için umumiyetle çokluk eki kullanılmaktadır: Perihan-lar, Bekir-ler, yüzbaşı-lar, dayı-m-lar misallerinde olduğu gibi. Misallerde de görüldüğü ki âile ve ev ifade eden bu -gil eki vokal ve konsonant uyumlarına uymadan tek şekilli olarak kullanılmaktadır” (Ergin 1985: 178).

Banguoğlu, da, “edat” karşılığı “takı” terimiyle adlandırıp kelimelere ayrı olarak getirdiği bu ek hakkında şunları söyler:

“Anadolu ağızlarında yaşayan gil takısı -ler gibi aile, topluluk adları yapmakta yeterlidir (Osman gil, Tuzcu gil, Halam gil). Ancak bu anlatımda -ler ile uzatılmış olarak da kullanılır (Tuzcu giller, Ablam giller, Dünürem giller). -gil ve -giller ek hâlinde yeni soyadlarında ve terimlerde kullanılmıştır” (Banguoğlu 1985: 189).

Ergin ve Banguoğlu’nun da ifade ettikleri gibi, gerçekten -gil ekli örnekleri yazı dilimizden çok Anadolu ağızlarında buluyoruz. Şu örnekler bunun tanığıdır:

Kırşehir ve yöresi ağızlarında: büyüklügiller, dedemgile, aligilin vb. (Günşen 2000a: 95).

Malatya ili ağızlarında: Mahmutgile, babasıgilin, anasıgile, abëmgil

Edirne ve Yöresi Ağızlarında Aile ve Topluluk İsimleri Yapan...

'ağabeyimler' (Gülseren 2000: 121, 133).

Urfa merkez ağzında: yahyagıldeyih 'Yahyagıl'deyiz', kınacıgılın 'Kınacıgil'in', kaynanasıgil vb. (Özçelik 1997: 83).

Ordu ili ağızlarında: babamgildekene 'babamgildeyken', mollaogıl 'Mollaoglugil' (Demir 2001: 99).

Diyarbakır ağzında: annemgile, Felahgil, Kenangil, Zeynogilin (Erten 194: 29).

Gazi Antep ağzında: Mehmetgil, teyzemgil, annemgil, Oğuzgil (Aksoy I 1945: 226-227).³

Ancak, Anadolu ağızlarının tersine, kendi bilgi ve tecrübemiz ile aşağıda isimleri geçecek değişik kaynak kişilerin de tanıklığı ile söylersek, *-gil* ekinin kullanıldığı örnekler Edirne ve yöresi ağızlarının da içinde yer aldığı Rumeli ağızlarında pek rastlayamıyoruz.

Anadolu ağızlarına ait yukarıdaki örneklerden de açıkça anlaşılacağı üzere, *-gil* ekinin daha çok ağızlarda yoğunlaşan ve iyelik eki almış akrabalık isimlerine gelerek aile ve topluluk isimleri yapan kullanımı ile gerçekte bir isim işletme eki olan *-lar* ekinin aile ve topluluk adları yapan bir türetme eki gibi kullanışı arasında tam bir görev birliği vardır.

Edirne ve yöresi (Rumeli) ağızlarında aile ve topluluk isimleri türeten *-mn* (*-ıyn ~ iyn*, *-ıyl*, *-ıylı ~ -ıyılın*) eki

Gerçekten *-mn* eki, başta Edirne ve yöresi ağızları olmak üzere, Doğu Rumeli Ağızları⁴ içinde yer alan bir ağız kolu içinde daima, sonu ünlü ile biten ve teklik birinci, ikinci ve daha seyrek olarak da üçüncü şahıs iyelik eki almış akrabalık isimlerine (ana/anne, baba, dede, nine, amıca/amca, dayı, teyze, yenge/inge vb.) gelerek, aile ve topluluk ismi yapan bir yapım eki fonksiyonuyla kullanılmaktadır. Gerektiğinde kendisinden sonra hâl ekleri gelebilen bu ek, tıpkı *-gil* eki gibi kalınlık-incelik uyumuna da girmemektedir.

Ekin yapısını tartışmaya geçmeden önce, ekin özellikle *-gil* ekinin anlam ve göreviyle birleşen örneklerini verelim:

anamın 'anamgil/anamlar', *bubamın* 'babamgile/babamlara', *amıcamın*

³ Ö. Asım Aksoy, bu örneklerin sonuna koyduğu bir notta; *-gil* ekinin ekten ziyade bir kelimeye benzediğini, çünkü eklendiği kelimenin ahengine uymayarak daima şeklini koruduğunu ve vurguyu da almadığını belirtir (Bk. *age.*, s. 227).

⁴ "J. Németh *zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*, Sofya 1956 adlı eserinde Edirne ağzını Balkan Türk ağızlarının doğu grubuna sokar. Bu gruba giren ağızlar Bulgaristan'ın Lom-Sofya-Samakov-Köstendil çizgisinin doğu ve güneyinde konuşulmaktadır. Çizginin doğusunda kalan bölgede konuşulan Türkçe İstanbul Türkçesine yakınlık gösterdiği hâlde batı kesimi Kuzeydoğu Anadolu Türkçesiyle ortak özellikler göstermektedir (Mansuroğlu 1960: 182).

'amcamgili/amcamları', *tîzenînden* 'teyzengilden/teyzenlerden', *ingesînde* 'yengesigilde/yengelerinde', *dedesîne* 'dedesigile/dedelerine'... gibi.

Yukarıdaki örnekler, doğup büyüdüğümüz Edirne ili, İpsala ilçesine bağlı Turpçular köyünde hâlen kullanılan biçimlerdir ve kaynak kişi olarak tarafımızdan verilmiştir.

1984 yılında hazırladığımız lisans bitirme tezimizdeki derleme metinler arasında da şu örnekleri buluyoruz:

ingemîn sana vuruyala, benim gözüm götürmeye (Günşen 1984: 95).
ingemîn vurmâlânı gözüm götürmedi (Günşen 1984: 96). git ingemîne söyle, sana bi sepet eşek yımirtası versinne, demiş (Günşen 1984: 97).

İpsala ilçesine bağlı Turpçular köyüne ait bu örneklerden başka, yakın çevremize ait köyler başta olmak üzere, değişik zamanlarda Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'dan göç eden ve kendini muhacir olarak belirten vatandaşlarımızdan da örnekler tespit ettik:

1. ocam, sana zâmet, bu emaneti bubamîne bırakır mısın; şâyet onnarı evde bulamassan yan avludaki amıcamîne de bırakabilirsin. Ben tîzemînden çok alamîni dâ çok severim... (Ârif Çay, 36 yaş, Kozköy Keşan/Edirne. Köyünün Gacal köyü olduğunu, dedelerinin Yunanistan'dan göç ettiklerini, civar köylerdeki [İpsala'ya bağlı Karaağaç ve Tevfikiye köyleri ile İbriktepe, Hacı beldeleri vb.] Gacalların da -î ekini kullandıklarını söyledi ki, bunlar bizim de bizzat gözlem ve tespitlerimizle uyuşan ifadelerdir.)

2. dedemîn bâçasına gidîriz. Bubamîne bayramnaşma gidisiniz mi? Ninesîne gidîler. Avşama amucamîne gidicez (Azize Hatipoğlu, 20 yaş, Çorlu/Tekirdağ'da oturuyor. Muhacir, 1989 yılında Bulgaristan'ın Dobruca bölgesi Tolbuhin ili, Tervel ilçesi Koyunlu köyünden [Bul. Bonevo] gelme).

3. dedemîne gidicez. bu aberi tîzenîne de amıcanîne de ulaştır. dayımîne/alamîne/ablamîne/ağamîne gidelim (Melek Demir, 19 yaş, Taptık köyü, Havsa/Edirne. Muhacir olduğunu söyledi. Kırşehir Eğitim Fakültesinde öğrenci).

4. bubamîne/amıcamîne/tetemîne 'teyzemgile/teyzemlere'/abumîne 'ablamgile/ablamlara' giderim... (Halime Yılmaz, 45 yaş, Kırşehir'e yerleşmiş. Muhacir, 1989 yılında Bulgaristan'ın Deliorman bölgesi, Razgrad şehri Şâman köyünden [Bul. Bardokva] göçmüş.)

5. orda kalan amıcamîni, bubamîni, dayımîni, abumîni (ablamgile/ablamları), tîzemîni çok özledim (Ali Yılmaz, 48 yaş, Kırşehir'e yerleşmiş. Muhacir, 1989 yılında Bulgaristan'ın Deliorman bölgesi, Razgrad şehri, Yonuzabdalı köyünden [Bul. Yonkovo] göçmüş.)

6. bubamîn, anamîn, amıcamîn, dayımîn, tîzemîn, alamîn bütün hısım

Edirne ve Yöresi Ağızlarında Aile ve Topluluk İsimleri Yapan...

akraba olarak Türkiye'ye göç ettik (Hasan Yavaşoğlu, 84 yaş, Beyendik kasabası Keşan/Edirne. Muhacir, 1928 yılında 18 yaşlarında Yunanistan'ın Ferecik kasabasından kaçak olarak gelmiş.)

7. bubam'inde, amıcam'inde koyun kuzu çoktu o zaman. Bize ne alam'ın (halamgil/halamlar) ne de tîzem'ın (teyzemgil/teyzemler) geldi... (Mürteza Demircan, 85 yaş, Beyendik kasabası Keşan/Edirne. Muhacir, 1935 yılında mübadeleyle Romanya'nın Balçık kasabasından göçmüş.)

8. bubam'ının, dedem'inin mezarlânı ep orda bırādık, geldik. Biz de sizin kû gibi aġam'ın, ninem'ın deyo... (Niyazi Necanlı, 79 yaş, Beyendik kasabası, Keşan/Edirne. Muhacir, 1935 yılında mübadeleyle Bulgaristan'ın Deliorman bölgesindeki Rusçuk kasabasından göçmüş.)

Söz konusu ek, Edirne ve yöresi ağızlarına ait derleme metinleri içinde daha önce de tespit edilmiş. Meselâ, yukarıda örneklerinden yararlandığımız, 1984 yılında lisans tezi olarak hazırladığımız *Edirne İli, İpsala İlçesi Turpçular Köyü Folkloru* adlı çalışmamızda masal metinleri içinde birkaç yerde bu ek kullanılmıştır: *ingem'ın sana vuruyala, benim gözüüm götürmeye* (Günşen 1984: 95), *ingem'ın sana emen bi karpuz verilē, sen de alırsın gelirsın, demiş* (Günşen 1984: 96).

Emin Kalay'ın 1990 yılında hazırladığı ve yöre ağızlarına ait ses bilgisi özelliklerini inceleyen bir çalışma olan *Edirne İli Havsa İlçesi ve Köyleri Ağızları* adlı yüksek lisans tezini taradığımızda da söz konusu ekin -ıyn varyantını buluyoruz. Kalay, aynı metinleri daha sonraki doktora çalışmasında da kullanmış: *Geldi anam'ıyn misir kırmā* (Kalay 1990: 65; Kalay 1998: 134), *Anadol'a gidekēne anam'ıyn yolda ekmek atıyalar* (Kalay 1990: 66; Kalay 1998: 135).

Cevdet Şanlı'nın *Kırklareli İli Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları* (1990) adlı yüksek lisans tezinin "Metinler" kısmında aynı eki, kısa ünlülü olarak, -in şeklinde bulduk: *Kayık gitmiş bubam da var ama anam taşī eşāları bubamın kayıkçılāla...*, *A be dur be atmayın be, gitmiş bubamın doldurmuş, küçük kayıklarla kenara taşmış onarı* (Şanlı 1990: 57).

Kanaatimizce, Şanlı'nın kısa ünlülü olarak verdiği bu örneklerdeki ünlü aslında uzun olmalıdır. Metinler daktilo ile yazılıp sonradan elle transkribe edildiği için, gözden kaçan bir işaretleme eksikliği gibi geliyor bize.

Yeterince örneğini sunduğumuz bu ekin kullanımını şu şekilde formüllestirebiliriz: (ünlü ile biten) akrabalık adı+ (teklik şahıs) iyelik eki+ İn eki (+ varsa hâl eki).

Ancak derleme metinler içinde serpilmiş örneklerine rastladığımız bu ek, şimdiye kadar pek dikkati çekmemiştir. İtiraf etmeliyim ki, şairin "*Ol mahiler*

ki, deryâ içredir deryâyı bilmezler" sözü misali, dillenme devremizden beri bilip kullandığım bu ekin farkına varan Emin Kalay'ın *Edirne İli Ağızları* adlı çalışmasıdır (Bk. Kalay 1998). Adı geçen eserle ilgili bir tanıtma/değerlendirme yazısı yazdığım zaman (Bk. Günşen 2000b) bu ekin kullanımı ve yapısı üzerinde düşünmeye başladım. Söz konusu ek, metin derlemesinin ötesinde, ilk kez, Anadolu ağızlarındaki *-gil* eki yerine kullanılan bir çokluk eki gibi görülerek de olsa, Kalay'ın çalışmasında konu edinilmiştir. Kalay, çalışmasının isim işletme eklerini incelerken şöyle bir ifadeye yer vermektedir:

"Bölgemizdeki Dağlı ağzında Anadolu ağızlarında görülen *-gıl*, *-gil* ekleri yerine *-in*, *-ryn*, *-ylı* ekleri çokluk eki olarak kullanılmaktadır: *bobamıyn* < *babamlar* (24-133), *bobamıne* < *babamlara* (24-148), *agamıylı* < *agamlar* (25-14)" (Kalay 1998: 63).

Kalay, adı geçen çalışmasının "Sonuç" bölümünde de; "*Dağlı ağzında Anadolu ağızlarında çokluk eki olarak kullanılan -gıl/-gil yerine -ryn eki kullanılır.*" dedikten sonra, "*bubamıyn, agamıyn ve hatta agamıylın şekli mevcuttur.*" (Kalay 1998: 118) şeklinde bir ifade ile hem örneklerini tekrarlar hem de *-rylın* şeklinde ekin yeni bir varyantını da verir.

Ancak, Kalay'ın sadece Dağlı ağzına ait ve Anadolu ağızlarındaki *-gil* eki yerine kullanılan bir çokluk eki olarak isim işletme eklerini incelerken gösterip dikkati çektiği bu ekin kullanımı, anlam ve görevi, daha da önemlisi yapısı üzerinde, şimdiye kadar hiç durulmamıştır.

Aşağıda başlı başına ayrı bir ek olmadığı, bir ekin fonetik olaylar sonucu aldığı yeni bir şekli olduğu ortaya konulacak olan *-m̃* eki, bir kere ne çokluk ifade eden bir isim işletme eki ne de aile ve topluluk ismi yapan *-gil* ekinin yerine kullanılan bir başka ektir. Örnekler incelenip ekin kullanımı ve yapısı üzerinde düşünülünce, konu açıklığa kavuşmaktadır.

Burada özellikle belirtilmesi ve dikkatten uzak tutulmaması gereken nokta, *-gil* ekinin, bu aslı şekliyle, Anadolu ağızlarının tersine, Rumeli ağızlarında hiç kullanılmamasıdır. Belki, Kalay'ın *-m̃* eki ile diğer varyantları *-gil* eki yerine kullanılan ayrı bir ek olarak düşünmesi bu yüzdendir. Bizim Kalay'ın eseri için yazdığımız tanıtma/değerlendirme yazısında, fazla irdelemeden söz konusu ekin Arapçanın çokluk eklerinden olan *-m̃* ekini hatıra getirdiğini söylememiz (Günşen 2000b) de belki aynı sebeptendi.

Başlangıçta, Balkan veya Rumeli Türk ağızları üzerindeki yabancı (Bulgarca, Arnavutça vb.) dillerin etkisini göz önünde bulundurarak, "Acaba alıntı bir ek olabilir mi?" şeklinde bir şüpheyi de duymak mümkündür. Ancak yaptığımız araştırma ve soruşturmalar sonucu bu şüpheyi de giderdikten sonra, söz konusu eki, Türkçenin kendi yapısı içinde izah etmekten

başka çıkar yolumuz kalmıyordu.

O hâlde *-m̃* ekinin kaynağı neydi, bu ek nereden geliyordu? Bizce, bu ek, şüphe duyulmayacak biçimde Türkçeye aitti. Ancak, Türkçede bu yapıda ve kullanımda özgün bir eke rastlamak mümkün olmadığına göre, bu ek sonradan oluşmuş bir ek olmalıydı.

En az çaba kanunu gereği birçok kelime ve ekin yapısında önemli değişme ve kalıplaşmalar görülür. Bu durum, okuma yazma oranı düşük olan insanların konuşma dili olan ağızlar için daha da geçerlidir. Dolayısıyla, bu ek de en az çaba kanunu gereği böyle fonetik bir olay sonucu oluşmuştur. Ama, o zaman da, hangi ekin veya şeklin değişmesi sonucu oluşmuştur, sorusunu cevaplamak gerekiyor.

Bizce bu ek, *-gil* ekinin fonetik değişmeler sonucu Rumeli, özellikle de Edirne ve yöresi ağızlarında aldığı şekilden başka bir şey değildir. Her iki eki önce, eklendiği kelimeler ve bunlara kattığı anlamlar, yani işlevleri bakımından, sonra da yapıları bakımından karşılaştırdığımızda, *-m̃* ekinin yapısı aydınlığa kavuşmaktadır.

Bir kere, her iki ek de, Türkçenin morfolojisine aykırı olarak, daima teklik kişi iyelik ekleri almış akrabalık isimlerine gelerek aile ve topluluk ismi yapıyor ve ünlü uyumuna uymuyor. Tek farkla ki, *-m̃* eki, yalnızca ünlü ile biten akrabalık isimlerine geliyor, ama ünsüzle biten isimlere getirilemiyor. Her iki ekin sonuna hâl ekleri de gelebiliyor. O hâlde her iki ek arasında tam bir anlam ve görev/işlev birliği var, demektir.

-m̃ eki, bize göre yapı veya köken bakımından, *-gil* ekinin fonetik olaylara bağlı olarak değişmiş biçimidir. Bunu da şöyle izah etmek mümkündür: Bilindiği gibi, Batı/Oğuz Türkçesinde Eski Türkçenin ek başı *-ğ/g'*leri düşmektedir. Yönelme hâli ekinin *-a/-e < -ğa/-ge*, geniş zaman sıfat-fiil ekinin *-an/-en'in < -ğan/-gen*, yön gösterme ekinin *-arı/-eri < -aru/-erü < -garu/-gerü* şeklindeki değişimi gibi. İşte tıpkı bu eklerde olduğu gibi, yazı dili ve birçok Anadolu ağzının tersine, Edirne ve yöresi (Rumeli) ağızlarında *-gil* eki önce, başındaki süreksiz damak ünsüzü olan *g*'yi düşürmüştür. Ekin başındaki ünsüzün düşmesi de, kendisinden sonra gelen ünlünün uzamasına sebep olmuş, böylece ekimiz *-l̃* biçimini almıştır. Akrabalık adlarına getirilmiş olan teklik birinci ve ikinci kişi iyelik eklerinin (*-m*, *-n*) ilerleyici benzeşme ile ekin sonundaki *-l̃* ünsüzünü, Anadolu ve Rumeli ağızlarındaki birçok örnekte olduğu gibi, *-n*'ye çevirmesi sonucu ekimiz, yöre ağızlarında en yaygın olarak kullanılan *-m̃* biçimine kavuşmuştur: *-Ġn < -Ġl < -Øil < -gil*

ana-m-Ġn < ana-m-gil, buba-n-Ġn < baba-n-gil, amıca-n-Ġn-e < amca-n-gil-e, inge-m-Ġn-i < yenge-m-gil-i ...gibi.

Ekin, yine değişik fonetik olaylara bağlı olarak oluşmuş başka varyantlarının bulunduğunu söylemiştik: anamıyn 'anamgil/anamlar' (Kalay 1990: 65; Kalay 1998: 134), bobamıyn 'babamgil/babamlar' (Kalay 1998: 133, 180); bobamıylın 'babamgil/babamlar' (Kalay 1998: 155), ağamıylın 'ağabayimgil/ağabeyimler' (Kalay 1998: 183); ağamıylı 'ağabeyimgil/ağabeyimler' (Kalay 1998: 197)... gibi.

ṡ ekinin değişik varyantları olan bu şekilleri, sadece Kalay'ın çalışmasında (1998) buluyoruz. Yöre çocuğu olarak, benim doğup büyüdüğüm İpsala ve Keşan ilçelerinde yaşayan muhacir, Gacal, Dağlı, hatta Pomak ahali eki, daima *ṡ* biçiminde kullanmaktadır. Şanlı'nın Kırklareli merkez ve köylerine ait derleme metinlerinde de böyle tespit edilen eki, başta Bulgaristan olmak üzere, Yunanistan ve Romanya'dan göç etmiş muhacir soydaşlarda da hep aynı şekilde (-*ṡ*) tespit edip derledik. Bizce, Rumeli ağızları içinde aile ve topluluk ismi yapan -*gil* ekini kullanan ağız kolu, bu ekin -*ṡ* biçimini daha yoğun olarak kullanmaktadır.

Ancak, Kalay'ın tespit ettiği -ıyn, -ıyn, -ıyl varyantlarını da açıklamak çok zor değil. Bu şekillerde görülen -y- ünsüzü, daha doğrusu yarım ünlü, kanaatimizce, bir diftonglaşma olayından başka bir şey değildir. -ıyl biçimindeki -l ünsüzü de -*gil* ekinden kalan bir işaret, bir tanıktır.

Gelgelelim, -ıylı, -ıylın biçimlerindeki sona gelen -ı ve -ın unsurlarını açıklamak, pek kolay görünmüyor. Ama kendi görüşümüzü belirtmemiz gerekirse, şöyle diyebiliriz: Bu seslerden -ı, belirtme hâli eki, -ın da tamlayan eki bulaşması sonucu eke ilâve edilmiş gibidir. Çünkü söz konusu eki alan akrabalık isimlerinin belirtme hâli ve tamlayan eki almış biçimleri de, aynı şekilde, *ağamıylı* < ağa-m-ıyl-ı 'ağabeyimgil-i/ağabeyimler-i' ve *ağamıylın* < ağa-m-ıyl-ın 'ağabeyimgil-in/ağabayimler-in' biçimindedir.

Ekin yapısı hakkındaki görüşlerimizi belirttikten sonra, bir konunun daha üzerinde durulması gerekiyor. O da, bu ekin Rumeli ağızlarının tamamında mı, yoksa Rumeli ağızları içinde belli bir alt ağız grubu/gruplarında mı kullanıldığı meselesidir.

Öncelikle, bu ekin Rumeli ağızlarının geneli için geçerli olmadığını belirtmeliyiz. Bu ek, Rumeli ağızlarının tamamında değil, bu ağızlar topluluğu içinde belli birtakım alt grup veya grupların kullandığı bir ektir. Edirne ili ağızlarıyla ilgili yüksek lisans ve doktora çalışması yapan Kalay'ın tespit ve ifadelerine göre bu ek, sadece Dağlı ağzına mensup Rumeli Türklerince kullanılmaktadır (Bk. Kalay 1998: 63, 118). Fakat, Kalay'ın, her iki çalışmasında derlediği metinlerin içinde hem Gacal (Kalay 1990: 65, 66; Kalay 1998: 134, 135, 155) hem Dağlı (Kalay 1998: 177, 180, 181, 183,

Edirne ve Yöresi Ağızlarında Aile ve Topluluk İsimleri Yapan...

197, 203, 208, 225) hem de Pomak (Kalay 1998: 243, 250) ağzına ait örnekler yer aldığına göre, bu kanaate şüphe ile bakmak gerekiyor. Belki Dağlı ağzına ait örnekler, diğer ağız gruplarına göre biraz daha fazladır, ama yine de kesin bir hükme varmak zor görünüyor. Zira, Gacal ağzına, hatta Pomak ağzına ait örnekleri nasıl izah edeceğiz?

Bizim tecrübe ve tespitlerimize göre, bu eki kullanan yöre insanı içinde kendisini yerli diye niteleyenler olduğu gibi, muhacir ve Gacal olarak niteleyenler de vardır. Burada, Edirne ve yöresinde kendisini yerli olarak niteleyen ahalinin genel olarak Gacal olduğunu da hatırlatmalıyız (Bk. Şanlı, 1990; Kalay 1990; Kalay 1998). Ancak, Keşan'a bağlı Beyendik kasabasında söz konusu eki, Gacalların değil de, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'dan gelen muhacirlerin kullanmakta olduğunu tespit ettik (Bk. yukarıdaki örnekler).

Bu durumda, bize, kesin bir görüşle, bu eki şu ağız grubuna mensup insanlar kullanıyor demek, mümkün görünmüyor. Ancak, daha ayrıntılı araştırma ve derleme çalışmalarıyla, bu ekin Rumeli ağızları içinde hangi Türk unsurlarınca kullanıldığı tespit edilebilir. O zaman da söz konusu ek, henüz esaslı bir sınıflaması yapılamamış Rumeli ağızlarının sınıflama çalışmalarında önemli bir ölçüt olarak da kullanılabilir.

Kısacası, *ĩ* eki ile diğer varyantları, Edirne ve yöresi ağızlarında *-gil* ekinin en az çaba kanununa bağlı fonetik olaylar sonucu girmiş olduğu yeni bir şekli olup, belli alt ağız grup/gruplarınca kullanılması bakımından da Rumeli ağızlarının sınıflama çalışmalarında ölçüt olarak kullanılabilecek bir özellik ve öneme sahiptir.

Kaynaklar

- Arat, R. Rahmeti (1987), "Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı", *Makaleler Cilt I*, hzl.: Osman Fikri Sertkaya, Ankara, TKAE yay.: 1047- 1052.
- Atalay, Besim (1941), *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, TDK yay.
- Banguoğlu, Tahsin (1986), *Türkçenin Grameri*, 2. basılış, Ankara, TDK yay.
- Baskakov, N. A. (1990), "Türk Dillerinin Tarihinde Bölgesel Entegrasyon Süreçleri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan, Yıl: XXVIII/1-2: 27-30.
- Bazin, L. (1988), "Türk Dillerinin Müşterek Tarafları ve Temayülleri", M. Akalın, *Tarihî Türk Şiveleri*, 2. baskı, Ankara, TKAE yay.: 15-28.
- Boev, Emil (1975), "Bulgaristan-Türk Ağızlarında İçses Konson Benzeşmesi", *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler* (Ankara 27-29 Eylül 1972), Ankara, TDK yay.: 215- 228.

- Caferoğlu, Ahmet (1960), "Anadolu ve Rumeli Ağızları Araştırmalarının Bugünkü Durumu", *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, Ankara, TDK yay.: 65-70.
- Caferoğlu, Ahmet (1971), "Türkçemizdeki -ğıl ve -gil Emir Eki", *TDAY Belleten 1971*, 2. baskı, Ankara, TDK yay.: 1-10.
- Dallı, Hüseyin (1991), *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*, 2. baskı, Ankara, TDK yay.
- Eckmann, János (1960), "Dinler (Makedonya) Türk Ağzı", *TDAY Belleten 1960*, 2. baskı, Ankara, TDK yay.: 189-204.
- Ergin, Muharem (1985), *Türk Dil Bilgisi*, 16. baskı, İstanbul, Boğaziçi yay.
- Grönbech, K.(1995), *Türkçenin Yapısı*, çev.: Mehmet Akalın, Ankara, TDK yay.
- Gülensoy, Tuncer (1993), *Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme (İnceleme-Bibliyografya-Metinler)*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi yay.
- Günşen, Ahmet (2000a), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara, TDK yay.
- Günşen, Ahmet (2000b), "Emin Kalay, Edirne İli Ağızları (İnceleme-Metin)", TDK yay.: 694, Ankara 1998, XI+268 s." *Türk Dili*, sayı: 582: 542-549.
- Günşen, Ahmet (1984), *(Edirne İli, İpsala İlçesi) Turpçular Köyü Folkloru*, Uludağ Üniversitesi Balıkesir Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Bitirme Tezi.
- Hazai, G. (1960), "Rodop Türk Ağızları", *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, Ankara, TDK yay.: 127-130.
- Hazai, G. (1998), "Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine", *TDAY Belleten 1960*, 2. baskı, TDK yay.: 183, Ankara 1988: 205- 211.
- Kalay, Emin (1998), *Edirne İli Ağızları (İnceleme-Metin)*, Ankara, TDK yay.
- Kalay, Emin (1990), *Edirne İli Havsa İlçesi ve Köyleri Ağızları (İnceleme-Metin)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- Kaleşi, Hasan (1975), "Arnavut Dilinde Kullanılan Osmanlıca-Türkçe Ekler", *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler* (Ankara 27-29 Eylül 1972), Ankara, TDK yay.: 141-149.
- Karahan, Leylâ (1990); "Görülen Geçmiş Zaman Eki '-dı/-di'nin Tarz ve Bağlama Fonksiyonuna Dair", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Muharem Ergin'e Armağan, Yıl: XXVIII/1-2: 335-341.
- Korkmaz, Zeynep (1994), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, 3. baskı, Ankara, TDK yay.
- Korkmaz, Zeynep (1988), "Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine", *TDAY Belleten 1960*, 2. baskı, Ankara, TDK yay.: 173-180.

Edirne ve Yöresi Ağızlarında Aile ve Topluluk İsimleri Yapan...

- Kuznetsov, Petro İ. (1997), "Türkiye Türkçesi'nin Morfo-Etimolojisine Dair", *TDAY Belleten* 1995, Ankara, TDK yay.: 193-262.
- Mansuroğlu, Mecdut (1988), "Edirne Ağzında Yapı, Anlam, Deyim ve Söz Dizimi Özellikleri", *TDAY Belleten* 1960, 2. baskı, Ankara, TDK yay.: 181-187.
- Mollova, Mefküre (1999), "Balkanlarda Türk Ağızlarının Tasnifi", *TDAY Belleten* 1996, Ankara, TDK yay.: 167-176.
- Olçay, Selâhattin (1995), *Doğu Trakya Yerli Ağzı (İnceleme-Derleme-Dizin)*, 2. baskı, Ankara, TDK yay.
- Şanlı, Cevdet (1990); *Kırklareli İli Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları (İnceleme-Metin)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- Şçerbak, A. M. (1990), "Türkçede Son Çekim Edatları, Tümlem ve Çekim Eklerinin Kelime Yapısında Bulunduğu Yere Dair", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Muharem Ergin'e Armağan, Yıl: XXVIII/1-2: 234-239.
- Ülküsal, Müstecip (1987), *Dobruca ve Türkler*, 2. baskı, Ankara, TKAE yay.
- Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu (1998), *Tarih Boyunca Slav-Türk İlişkileri*, Ankara, TDK yay.